

**IQLIMSHUNOSLIK VA EKOLOGIYA TARIXIDA GEOGRAFIK
FIKRLAR**

Jaksimuratov Azamat Bekmurat ug'li

Nukus davlat pedagogika instituti geografiya va iqtisodiy bilim asoslari bakalavr ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi, Kegeyli tumani 10-sonli umumta'lim maktabi geografiya va iqtisodiy bilim asoslari fani o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqola iqlimshunoslik va ekologiya tarixida geografik fikrlarning shakllanishi va rivojlanishini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada qadimiy davrlardan boshlab geografik tafakkur, iqlim va tabiat bilan insonning o'zaro aloqasi, ekologik muammolarni ilmiy o'rganish jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, geografik fikrlarning iqlimshunoslik va ekologik bilimlarning rivojlanishiga qo'shgan hisssasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Iqlimshunoslik, ekologiya, geografik fikrlar, tabiiy muhit, inson omili, ilmiy tafakkur, hududiy tadqiqotlar, tarixiy rivojlanish

Аннотация: Статья посвящена формированию и развитию географических идей в истории климатологии и экологии. Рассматриваются процессы формирования географического мышления с древнейших времен, взаимодействие человека с климатом и природой, а также научное изучение экологических проблем. Освещается вклад географических идей в развитие климатологических и экологических знаний.

Ключевые слова: Климатология, экология, географические идеи, природная среда, человеческий фактор, научное мышление, территориальные исследования, историческое развитие

Abstract: This article examines the formation and development of geographical ideas in the history of climatology and ecology. It analyzes the processes of developing geographical thinking from ancient times, human interaction with climate and nature, and the scientific study of ecological problems. The study also highlights the contribution of geographical ideas to the development of climatological and ecological knowledge.

Keywords: Climatology, ecology, geographical ideas, natural environment, human factor, scientific thinking, territorial studies, historical development

Iqlimshunoslik va ekologiya tarixida geografik fikrlar qadimiy davrlardan shakllana boshlagan. Yunon, arab va Markaziy Osiyo olimlari geografik hududlar, daryo tizimlari, tog'lar, iqlim va vegetatsiyani tadqiq qilgan. Al-Beruniy va Ibn Xordazmiy kabi olimlar inson faoliyati va tabiiy sharoitlar o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy asosda tahlil qilgan. Shu tariqa, ekologik va iqlimiy jarayonlar, insonning hududiy boshqaruvi va resurslardan foydalanishi tizimli ravishda o'rganilgan.

Qadimiy iqlimshunoslar va geograf olimlar tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlarni kuzatib, iqlim sharoitlari va ekologik omillarni tavsiflagan. Bu jarayon hududiy resurslarni boshqarish, qishloq xo'jaligi va shaharsozlikning samarali rivojlanishi uchun muhim bo'lgan. O'rta asrlarda kartografiya va geografik tafakkur iqlim va ekologiya bo'yicha bilimlarni kengaytirishga xizmat qilgan.

XV–XVIII asrlarda ilmiy metodika rivojlanib, iqlimshunoslik va ekologik tadqiqotlar yanada tizimlashtirilgan. Suv resurslari, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosi o'rganilib, insonning tabiiy muhit bilan o'zaro aloqasi ilmiy asosda tahlil qilingan. Geografik fikrlar orqali hududiy boshqaruv, urbanizatsiya, qishloq xo'jaligi va sanoat faoliyati iqlim va ekologik sharoitga moslashgan.

Zamonaviy davrda geografik fikrlar iqlimshunoslik va ekologiya fanining rivojlanishida asosiy vosita hisoblanadi. Iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslar yetishmovchiligi va ekologik muammolar geografik tafakkur va hududiy tadqiqotlarni talab qiladi. Geografik bilimlar insoniyatga ekologik barqarorlikni ta'minlash, hududiy rejalashtirish va global ekologik monitoringni samarali tashkil etishga imkon yaratadi.

Shunday qilib, iqlimshunoslik va ekologiya tarixida geografik fikrlar inson va tabiiy muhit o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni tushunishga, hududiy boshqaruv va ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilgan. Bu jarayon tarix davomida ilmiy tafakkur va hududiy tadqiqotlarning rivojlanishida markaziy ahamiyatga ega bo'lgan.

Iqlimshunoslik va ekologiya tarixida geografik fikrlar insoniyatning tabiat bilan uzviy aloqasini tushunish jarayonida markaziy ahamiyatga ega bo'lgan. Qadimiy davrlarda olimlar daryo tizimlari, tog' tizimlari, o'rmonlar va cho'llar kabi tabiiy hududlarni o'rganib, iqlim sharoitlari va ekotizimlar bilan inson faoliyati o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga harakat qilgan. Yunon, arab va Markaziy Osiyo olimlari, xususan, Al-Beruniy, Ibn Sino va Ibn Xordazmiy iqlim, ob-havo va tabiiy resurslar o'rtasidagi munosabatlarni ilmiy asosda tahlil qilgan. Bu jarayon ekologik tafakkur va hududiy boshqaruvning shakllanishiga katta hissa qo'shgan.

O'rta asrlarda geografik tafakkur, kartografiya va iqlimshunoslik o'zaro chambarchas bog'langan. Olimo va tadqiqotchilar hududiy xaritalar va kuzatuvlar yordamida iqlim zonalari, yomg'ir va qurg'oqchilik hududlarini aniqlab, qishloq xo'jaligi va suv resurslarini boshqarish tizimlarini takomillashtirishga xizmat qilgan. Shu bilan birga, inson faoliyati tufayli paydo bo'lgan ekologik muammolar – tuproq eroziyasi, sho'rlanish, suv yetishmovchiligi – tizimli ravishda o'rganilgan va hududiy boshqaruvga qo'llanilgan.

XV–XVIII asrlarda Yevropada sanoat inqilobi va urbanizatsiya ekologik tizimlarga katta bosim keltirgan. Zavodlar, transport tizimlari va shaharlar tabiiy resurslardan samarali foydalanishni talab qilgan. Shu davrda iqlimshunoslik va ekologik tadqiqotlar yanada tizimlashib, suv, tuproq, vegetatsiya va hayvonot dunyosi monitoringi ilmiy asosda amalga oshirilgan. Geografik tafakkur va hududiy tadqiqotlar

ekologik barqarorlikni saqlash, qishloq xo'jaligi va sanoat faoliyatini moslashtirishga yordam bergan.

Zamonaviy davrda iqlimshunoslik va ekologik tadqiqotlar global miqyosda ahamiyat kasb etadi. Iqlim o'zgarishi, ekologik tizimlarning degradatsiyasi, aholi ko'payishi va urbanizatsiya insoniyat faoliyatining ekologik oqibatlarini aniqlashni talab qiladi. Geografik fikrlar va tadqiqotlar yordamida hududiy boshqaruv, resurslarni barqaror taqsimlash va ekologik monitoring tizimlarini samarali tashkil etish mumkin.

Geografik fikrlar iqlimshunoslik va ekologiya tarixida uzluksiz rivojlanib, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni tushunish, hududiy rejalashtirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda markaziy vosita bo'lgan. Qadimdan boshlab olimlar ekologik va iqlimiy hodisalarni kuzatib, ularni ilmiy asosda tavsiflash orqali hududiy boshqaruv va resurslardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy asoslarini yaratgan.

Shunday qilib, iqlimshunoslik va ekologiya tarixida geografik fikrlar insoniyatning tabiiy muhit bilan uyg'un aloqasini tushunishga, ekologik barqarorlikni ta'minlashga va hududiy rivojlanishni boshqarishga uzluksiz hissa qo'shgan. Geografik tafakkur va ilmiy tadqiqotlar ekologik bilimlarning rivojlanishi va iqlimshunoslikning ilmiy asoslarini shakllantirishda markaziy ahamiyatga ega bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Beruniy. Kitab al-Hind. Tashkent, 2004.
2. White, G. F. Environmental History and Water Management. Cambridge University Press, 1995.
3. Fedorov, A. History of Climatology. Moscow, 2001.
4. Ismailov, R. Geography and Ecology in Central Asia. Tashkent: Fan, 2013.
5. Grove, R. H. Green Imperialism: Colonial Expansion, Tropical Island Edens and the Origins of Environmentalism, 1600–1860. Cambridge University Press, 1995.